

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

35

Zeszyt z okazji 60-lecia istnienia muzeum w Starej Synagodze w Krakowie /
Volume issued on the occasion of the 60th anniversary of the museum
in the Old Synagogue in Kraków

Koncepcja merytoryczna zeszytu /
The concept behind the main theme of the volume:
Eugeniusz Duda

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2017

Muzealne sprawy

Museum Issues

Dni Pamięci Ofiar Gestapo 2007–2016.

Podsumowanie i wnioski z realizacji wydarzenia muzealnego

Na ścianach było jeszcze pełno śladów krwi. W miejscach, gdzie wśród najokrutniejszych tortur ginęli ludzie – stały teraz skrzynki z marmoladą i jakieś faski z towarem. Niestychanie boleśnie odczułam tę zimną obojętność ludzi i czasu wobec strasznej tragedii. Nikt nie myślał o uczczeniu tego miejsca, personel zupełnie nie interesował się przeszłością tego pomieszczenia, być może, że nawet nie wiedział, iż tu była siedziba gestapo. Tylko na gmachu widniała tabliczka z zatartym napisem, niemal niewidoczną pod grubą warstwą kurzu. Ot, jak wiele innych zapomnianych, nieraz nic nie mówiących tablic. Na myśl o tym wszystkim nie mogę powstrzymać się od smutku i żalu¹.

9 i 10 września 2016 roku po raz dziesiąty obchodzono w Krakowie *Dni Pamięci Ofiar Gestapo*, organizowane przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w oddziale Ulica Pomorska. Okrągła rocznica jest okazją do spojrzenia wstecz i refleksji na temat przeszłości i przyszłości tego wydarzenia muzealnego.

Pomysłodawcą corocznych *Dni Pamięci* jest Jacek Salwiński, zastępca dyrektora ds. naukowych Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Inspiracją były wydarzenia upamiętniające organizowane w muzeach martyrologicznych. *Dzień Pamięci*, bo taką nazwę początkowo nosiło wydarzenie, po raz pierwszy odbył się 14 września 2007 roku². *Dzień Pamięci* jest zawsze obchodzony we wrześniu w nawiązaniu do rocznicy przejścia przez niemieckie formacje policyjne Domu Śląskiego 13 września 1939 roku. W tym dniu, niedługo po wkroczeniu oddziałów Wehrmachtu do Krakowa, budynek Domu Śląskiego został zajęty przez Niemców i do 17 stycznia 1945 roku był siedzibą Komendy Policji i Służby Bezpieczeństwa w dystrykcie Kraków. IV wydziałem Komendy była Tajna Policja Państwowa (Geheime Staatspolizei) – gestapo. Do dziś w budynku przy ulicy Pomorskiej 2 znajdują się zabytkowe cele tymczasowego aresztu gestapo z zachowanymi inskrypcjami więźniów, stanowiącymi świadectwo niemieckiej okupacji miasta.

Z okresu wojny nie zachowały się żadne niemieckie dokumenty świadczące o tym, co działo się w Domu Śląskim przez ponad pięć lat niemieckiej okupacji. Wiedzę o wydarzeniach tego okresu uzyskano dzięki relacjom byłych więźniów. Do dzisiaj nie jest dokładnie znana liczba osób

DZIEŃ PAMIĘCI ULICA POMORSKA

Program:

- 10.00 – msza święta w kościele św. Szczepana przy ul. H. Sienkiewicza 10
- 11.00 – 11.30 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów przy tablicy pamiątkowej na ulicy Pomorskiej
- 11.45 – 12.30 – wykład „Dom Śląski w Krakowie – historia”, Jacek Salwiński, wicedyrektor Muzeum Historycznego Miasta Krakowa
- 14.00 – 15.00 – projekcja filmu dokumentalnego *AK Armia Podziemna*, reż. J. Gębski
- 15.00 – 16.00 – „Problemy konserwatorskie w byłych celach aresztu gestapo przy ul. Pomorskiej 2 w Krakowie”, spotkanie z prof. Edwardem Kosakowskim, Akademia Sztuki Pięknych w Krakowie
- 16.00 – 17.00 – zwiedzanie z przewodnikiem wystawy „Kraków 1939-1968” i cel aresztu gestapo

Ponadto:

- 13.00 – 17.00 – zwiedzanie wystawy „Kraków 1939-1968” i cel aresztu gestapo
- 13.00 – 17.00 – zwiedzanie schronu przeciwlotniczego z czasów II wojny światowej i prezentowanej w nim wystawy: „Plac Inwalidów. Historia miłoca” w Parku Krakowskim

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Oddział ul. Pomorska, ul. Pomorska 2
14 września 2007

Plakat na Dzień Pamięci wraz z programem, wydany przez MHK, 2007; w zbiorach MHK

¹ Kurkiewicz Wanda: *Za murami Monte. Wspomnienia z więzienia kobiecego Montelupich-Helclów 1941–1942*. Kraków 1968, s. 53–54.

² Program *Dnia Pamięci* w 2007 r.: 10.00–11.00 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 11.00–11.30 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową, ul. Pomorska 2; 11.45–12.30 – wykład *Dom Śląski w Krakowie – historia* – Jacek Salwiński, zastępca dyrektora ds. naukowych Muzeum Historycznego Miasta Krakowa; 14.00–15.00 – projekcja filmu dokumentalnego *AK Armia Podziemna*, reż. Józef Gębski; 15.00–16.00 – *Problemy konserwatorskie w byłych celach aresztu gestapo przy ul. Pomorskiej 2 w Krakowie* – spotkanie z prof. Edwardem Kosakowskim.

Uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową przy ul. Pomorskiej, 14 września 2007 r., fot. Grzegorz Jeżowski

(różnej narodowości, nie tylko Polaków), które były przesłuchiwane w siedzibie gestapo przy ulicy Pomorskiej 2.

Podstawowym zadaniem oddziału Ulica Pomorska w Domu Śląskim jest zachowanie pamięci o ofiarach tego miejsca. Warunkiem zachowania pamięci jest wiedza i jej upowszechnianie przez przekazywanie kolejnym pokoleniom. Potrzeba upamiętnienia ofiar niemieckiego terroru w sposób naturalny zrodziła się wśród byłych więźniów gestapo, ich rodzin, koleżanek i kolegów. Po wojnie dawne cele gestapo były odwiedzane przez rodziny ofiar i traktowane jako swego rodzaju symboliczny cmentarz. Przez wiele lat nie było możliwości innego upamiętnienia ofiar tego miejsca. Doprowadziło to do tego, że z upływem lat pamięć o „Pomorskiej” stawała się coraz bardziej sprawą interesującą tylko środowisko byłych więźniów, pamięcią rodzinną. Brak muzeum w tym miejscu przyspieszał proces zanikania pamięci; postępował on do tego stopnia szybko, że często nowi, powojenni użytkownicy Domu Śląskiego nie byli świadomi jego – wówczas nieodległej – tragicznej historii.

Prawdopodobnie historia tego miejsca podzieliłaby los wielu innych zapomnianych miejsc i ludzi, którzy poświęcili swoje życie w walce o niepodległość Polski. Nie stało się tak przede wszystkim dzięki trwającym przez kilka dekad staraniom środowisk kombatanckich i muzealników. Dziś możemy powiedzieć, że odpowiedzialność za przekazanie pamięci o „Pomorskiej”, tego fundamentalnego miejsca na historycznej mapie Krakowa, spoczywa przede wszystkim na barkach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Działalność organizacji kombatanckich związanych z okresem

II wojny światowej z biegiem lat z przyczyn naturalnych odchodzi w przeszłość. Dodatkowym czynnikiem powodującym słabe zakorzenienie pamięci o tym miejscu było zerwanie ciągłości pamięci i tożsamości mieszkańców dawnej dzielnicy Krakowa Nowa Wieś, w której zlokalizowany jest Dom Śląski. Było to skutkiem wysiedleń i eksterminacji części mieszkańców w czasie okupacji niemieckiej. Po zakończeniu II wojny światowej wiele kamienic zostało zajętych przez nowych lokatorów. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku kolejne procesy społeczno-ekonomiczne, związane m.in. z reprivatyzacją, pogłębiły zjawisko. Nastąpiła naturalna wymiana pokoleń, przyspieszana w tej dzielnicy przez procesy ekonomiczne.

Władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej organizowały w Domu Śląskim okazjonalne obchody świąt państwowych. Dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku, głównie dzięki staraniom środowiska kombatanckiego i Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, przeprowadzono pierwsze prace konserwatorskie w byłych celach gestapo i dokonano inwentaryzacji inskrypcji wykonanych przez więźniów. W kolejnych latach MHK wydało pierwszą publikację na temat historii tego miejsca – *Ulica Pomorska 2*, autorstwa Stanisława Czerpaka i Tadeusza Wrońskiego.

Kolejną ważną datą był 30 września 1982 roku, kiedy została uroczystie otwarta ekspozycja stała *Walka i męczeństwo Polaków w latach 1939–1945* w Domu Śląskim przy ulicy Wybickiego 2, jeszcze przed przywróceniem historycznej nazwy. Pierwsza ekspozycja została zlikwidowana 30 kwietnia 1985 roku. Kolejne – zmodernizowane i poszerzone merytorycznie – ekspozycje były otwierane

Dom Śląski w Krakowie – historia – wykład Jacka Salwińskiego, zastępcy dyrektora ds. naukowych MHK, oddział Ulica Pomorska, 14 września 2007 r., fot. Grzegorz Jeżowski

6 września 1990 roku, 14 kwietnia 1998 roku oraz 2 czerwca 2011 roku³.

Od pierwszej edycji *Dni Pamięci* stałym punktem programu jest msza św. w intencji krakowian pomordowanych w czasie II wojny światowej, odprowadzana w pobliskim w kościele św. Szczepana przy ulicy Henryka Sienkiewicza, następnie uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową przy ulicy Pomorskiej 2. Od początku też w uroczystościach uczestniczy Wojsko Polskie.

W 2008 roku dzięki organizującemu *Dzień Pamięci* asystentowi MHK Pawłowi Jagłę udział wojska w uroczystościach został znacząco zwiększony; po raz pierwszy przybyła Kompania Honorowa wraz ze sztandarem 6 Brygady Desantowo-Szturmowej oraz werblista z 2 Korpusu Zmechanizowanego⁴. W 2009 roku *Dzień Pamięci Ofiar Gestapo* został wpisany do kalendarza wydarzeń, w których udział bierze Wojsko Polskie. W związku z tym w uroczystościach uczestniczy Kompania Honorowa oraz orkiestra Garnizonu Kraków. Stałym elementem do roku 2013 było zwiedzanie schronu przeciwlotniczego nr 7 z czasów II wojny światowej w sąsiadującym z muzeum parku Krakowskim, gdzie była prezentowana wystawa *Plac Inwalidów. Historia miejsca*. Udostępnianie schronu przeciwlotniczego zwiedzającym było możliwe dzięki nawiązaniu współpracy z Małopolskim Stowarzyszeniem Miłośników Historii Rawelin, sprawującym opiekę nad schronem.

³ Gąsiorowski Teodor: „Dom Śląski” przy ul. Pomorskiej 2 w Krakowie. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1990, z. 17, s. 82–85; Salwiński Jacek: *Dom Śląski w Krakowie. Geneza – historia – teraźniejszość*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2004, z. 22, s. 144–165; Bednarek Monika, Salwiński Jacek: *Pomorska. Przewodnik po Miejscu Pamięci Narodowej i oddziale Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Kraków 2003; Jeżowski Grzegorz: *Ulica Pomorska. Przewodnik*. Kraków 2011.

⁴ Pracownicy MHK odpowiedzialni za realizację *Dnia Pamięci*: w 2007 r. – Monika Bednarek, 2008 r. – Paweł Jagło, 2009 r. – Grzegorz Jeżowski, 2010, 2011 i 2012 r. – Tomasz Stachów, 2013 r. – Grzegorz Jeżowski, 2014 r. – Tomasz Stachów, 2015 r. – Tomasz

Rekonstrukcja stanowiska artylerii przeciwlotniczej, 9 września 2011 r., fot. Tomasz Stachów

W 2008 roku po raz pierwszy w programie przewidziano przedstawienie przyszłych projektów MHK związanych z zagadnieniami dotyczącymi II wojny światowej i czasów stalinowskich. Była to prezentacja nowej wystawy o okupowanym Krakowie w byłej fabryce Oskara Schindlera, przygotowana przez kierowniczkę oddziału Ulica Pomorska, Monikę Bednarek⁵.

Od 2009 roku z inicjatywy Grzegorza Jeżowskiego każdy *Dzień Pamięci Ofiar Gestapo* ma swojego patrona, którym jest osoba będąca ofiarą gestapo, przesłuchiwana przy „Pomorskiej”. W ten sposób przywracamy naszym bohaterom tożsamość, nie są już anonimowymi ofiarami, można zobaczyć ich twarze, poznać ich losy. Pierwszym patronem był Czesław Mika, urodzony w 1924 roku partyzant Batalionów Chłopskich, aresztowany w Podgórzu na skutek donosu i przesłuchiwany w siedzibie gestapo przy ulicy Pomorskiej 2. W pierwszej celi podręcznego aresztu zostawił charakterystyczny rysunek i napis z datą 4 stycznia 1945 roku. Został rozstrzelany na Dąbiu i pochowany w zbiorowej mogile na cmentarzu Rakowickim.

Również od 2009 roku program *Dni Pamięci* jest realizowany w ciągu dwóch dni (piątek i sobota). W 2015 roku z inicjatywy Tomasza Owoca, który organizował

Owoc, 2016 r. – Grzegorz Jeżowski.

⁵ Program *Dnia Pamięci* w 2008 r.: 9.00–9.45 – msza św. w intencji krakowian pomordowanych w czasie II wojny światowej w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 9.45–11.10 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową, ul. Pomorska 2; 11.20–12.00 – wykład *Lotnicy alianccy nad Krakowem* – Paweł Jagło (MHK); 12.00–13.30 – projekcja filmów dokumentalnych; 14.00–14.30 – *Nowa wystawa o okupowanym Krakowie – prezentacja projektu* – Monika Bednarek (MHK); 15.00–16.00 – wykład *Żydzi – więźniowie gestapo (Pomorska, Montelupich)* – dr Edyta Gawron (UJ); 16.00–17.00 – zwiedzanie z przewodnikiem wystawy *Kraków w latach 1939–1956* i cel dawnego aresztu gestapo.

w tym roku wydarzenie, dyrekcja Muzeum zdecydowała się na modyfikację nazwy na *Dni Pamięci Ofiar Gestapo*. Była to korekta, która odpowiadała stanowi faktycznemu, ponieważ wydarzenie muzealne trwało dwa dni, czego nie oddawała wcześniejsza nazwa.

W ramach programu DPOG w 2009 roku zorganizowano m.in. koncert muzyczny w wykonaniu ucznia Państwowej Szkoły Muzycznej im. Mieczysława Karłowicza w Krakowie, aktorka Anna Dijuk czytała fragmenty wspomnień więźniów gestapo, odbyło się spotkanie ze świadkami historii, a także dwa wykłady dotyczące sprawy niemieckiej egzekucji w dzielnicy Dąbie i niemieckich formacji policyjnych w Krakowie. Nowością był pokaz filmu *General Nil* w pobliskim kinie Mikro przy ulicy Juliusza Lea⁶.

W 2010 roku *Dzień Pamięci* był poświęcony Henrykowi Sroce, harcerzowi krakowskich Szarych Szeregów i żołnierzowi Armii Krajowej. Został aresztowany przez gestapo w lipcu 1944 roku i zamęczony podczas brutalnego śledztwa w siedzibie gestapo. W celach tymczasowego aresztu znajduje się pozostawiony przez niego napis: „Może się Bóg nade mną zlituje (Sroka 4 VII–25 VII 44 r.)”.

W sobotę odbyły się wykłady, m.in. *Dzieje Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Smok” w okresie okupacji niemieckiej w Krakowie* hm. Pawła Miłobędzkiego, oraz zwiedzanie z przewodnikiem cel aresztu gestapo. 10–24 września na placu Inwalidów prezentowano wystawę plenerową *Historia krakowskiego harcerstwa w okresie okupacji niemieckiej*⁷.

Kolejnym *Dniom Pamięci Ofiar Gestapo* 9–10 września 2011 roku patronowała Irena Włodek z domu Kostecka (1914–1997). 27 maja 1944 roku wskutek prowokacji konfidenta została aresztowana przez gestapo wraz z mężem,

Romanem Włodkiem, rodzicami, siostrą, szwagrem i znajomymi z rodziny Świątków. Była przesłuchiwana w siedzibie gestapo przy ulicy Pomorskiej 2 w Krakowie, gdzie na ścianach aresztu pozostawiła po sobie napis. W lipcu 1944 roku z więzienia przy ulicy Montelupich 7 w Krakowie została przewieziona wraz z siostrą do KL Ravensbrück, a w sierpniu 1944 roku do KL Buchenwald. Po wojnie mieszkała we Wrocławiu.

W ramach programu pierwszy raz zdecydowano się na udział Grupy Rekonstrukcji Historycznej Busko, która obok schronu przeciwlotniczego nr 8 przy placu Inwalidów, tuż obok Domu Śląskiego, przygotowała rekonstrukcję niemieckiego stanowiska artylerii przeciwlotniczej. Obecność rekonstruktorów spotkała się z dużym zacięciem przechodniów, przed schronem ustawiła się kolejka zainteresowanych. Z drugiej strony pojawienie się osób w niemieckich mundurach wzbudziło kontrowersje ze strony jednego uczestnika, który stanowczo zaprotestował przeciw takiej formie rekonstrukcji historycznej odbywającej się obok byłej siedziby gestapo. Następnym punktem programu było otwarcie na placu Inwalidów wystawy plenerowej *Alarm powietrzny. Cywilna obrona przeciwlotnicza w Krakowie w latach 1918–1956*, przygotowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa i MSMH Rawelin. Obchody odbyły się pod patronatem sekretarza Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa Andrzeja Kunerta. *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* zostały zorganizowane m.in. dzięki wsparciu finansowemu Rady Dzielnicy V Krowodrza. Zwiedzanie wystawy stałej w oddziale Ulica Pomorska *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* było bezpłatne. Wystawa plenerowa *Alarm powietrzny* była prezentowana na placu Inwalidów od 9 do 23 września 2011 roku⁸.

⁶ Program *Dnia Pamięci* w 2009 r.: 12.00–12.45 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19. Pierwsza część uroczystości przed tablicą pamiątkową, ul. Pomorska 2: 13.00–14.20 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową; 13.00 – ustawienie warty honorowej Wojska Polskiego; 13.10 – orkiestra reprezentacyjna Garnizonu Kraków; 13.20 – powitanie gości – Michał Niezabitowski, dyrektor Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, dr Wiktor Krzyżanowski, przewodniczący Okręgowej Rady Środowiskowej Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych przy Zarządzie Okręgowym Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych w Krakowie; 13.35 – apel poległych w wykonaniu oficera WP; 13.45 – salwa honorowa – Kompania Honorowa 2 Korpusu Zmechanizowanego; 13.50 – składanie kwiatów pod tablicą pamiątkową; 14.05 – koncert Orkiestry Reprezentacyjnej Garnizonu Kraków; 14.20 – zakończenie apelu. Druga część uroczystości w sali wystawowej oddziału MHK Ulica Pomorska: 14.30–15.10 – fragmenty wspomnień ofiar gestapo w Krakowie czyta aktorka Anna Dijuk; 15.15–15.45 – koncert orkiestry Szkoły Muzycznej w Krakowie; 16.30 – seans filmowy w kinie Mikro *General Nil*.

⁷ Program *Dnia Pamięci* w 2010 r.: 9.00–09.45 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19. Pierwsza część uroczystości przed tablicą pamiątkową, ul. Pomorska 2: 10.00–11.20 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową; 10.00 – ustawienie warty honorowej Wojska Polskiego;

10.10 – sygnał Wojska Polskiego; 10.20 – powitanie gości – Michał Niezabitowski, dyrektor Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, dr Wiktor Krzyżanowski, przewodniczący Okręgowej Rady Środowiskowej Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych przy Zarządzie Okręgowym Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych w Krakowie; 10.35 – apel poległych w wykonaniu oficera WP; 10.45 – salwa honorowa w wykonaniu Kompanii Honorowej 2 Korpusu Zmechanizowanego; 10.50 – składanie kwiatów pod tablicą pamiątkową; 11.05 – koncert Orkiestry Reprezentacyjnej Garnizonu Kraków; 11.20 – zakończenie apelu. Druga część obchodów DPOG: 12.00–15.00 – gra terenowa dla młodzieży krakowskich szkół gimnazjalnych i licealnych, zorganizowana we współpracy ze Związkiem Harcerstwa Rzeczypospolitej, poświęcona miejscom pamięci z okresu II wojny światowej w Krakowie; 16.30 – seans filmowy w kinie Mikro: *General. Zamach na Gibraltarze*.

⁸ Program *Dnia Pamięci* w 2011 r.: 9 września: 9.00–09.45 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 10.00–10.50 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów pod tablicą pamiątkową przy ul. Pomorskiej 2 z udziałem Kompanii Honorowej 2 Korpusu Zmechanizowanego i Orkiestry Reprezentacyjnej Garnizonu Kraków; 11.00 – zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* w oddziale Ulica Pomorska wraz z przewodnikiem; 15.00–21.00 – udostępnienie schronu przeciwlotniczego przez Małopolskie Stowarzyszenie Miłośników Historii

Jacek Salwiński, zastępca dyrektora ds. naukowych MHK, rozpoczyna sesję Lekcje o totalitaryzmie. Jak i po co?, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2, 14 września 2012 r., fot. Tomasz Stachów

W 2012 roku *Dzień Pamięci Ofiar Gestapo* był poświęcony pamięci Zdzisława Korczyńskiego (1927–1989), który 13 czerwca 1942 roku, w wieku 15 lat, został zatrzymany przez gestapo w ulicznej łapance w Krakowie i przewieziony do więzienia przy ulicy Montelupich. Kilkanaście dni później wysłano go do obozu koncentracyjnego KL Auschwitz. W październiku 1944 roku był przeniesiony do KL Flossenbürg, podobóz Leitmeritz (Litomierzycy, Czechy), gdzie doczekał wyzwolenia przez Armię Czerwoną. Po wojnie powrócił do Polski i mieszkał w Krakowie.

We współpracy z Instytutem Pamięci Narodowej w Krakowie przygotowano grę terenową *Dziś – jutro – pojutrze...* Równocześnie odbywała się sesja *Lekcje o totalitaryzmie. Jak i po co?* Była to nowość w programie. Celem sesji było spotkanie uczestników i zastanowienie się nad metodami realizacji programów edukacyjnych skierowanych do młodzieży szkolnej w placówkach muzealnych oraz instytucjach zajmujących

się upowszechnianiem wiedzy o historii II wojny światowej. Wzięli w niej udział przedstawiciele Państwowego Muzeum na Majdanku, Instytutu Pamięci Narodowej, Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz Domu Spotkań z Historią⁹.

MHK szczególnie zależało na podzieleniu się własnymi doświadczeniami w opracowaniu zajęć dotyczących tematów martyrologicznych, wymagających aktywnego udziału uczestników. Na podstawie osobistej obserwacji i praktyki codziennej pracy zastanawialiśmy się, w jaki sposób zachęcić młodych ludzi do uczestniczenia w takich zajęciach, aby przekładało to się na satysfakcjonującą frekwencję. Potrzeba wymiany doświadczeń w tym zakresie wynika z dynamicznie zmieniających się form komunikacji we współczesnym świecie, m.in. ze współczesną młodzieżą. Problem jest o tyle skomplikowany, że często edukacja historyczna dotycząca ofiar i męczeństwa społeczeństwa polskiego podczas II wojny światowej jest niepełna. Można spotkać się z przekazem medialnym sugerującym, że temat ten jest nudny, wstydlivy i niewarty pamiętania. Sesja była skierowana do przedstawicieli instytucji zajmujących się tematyką martyrologiczną, do przedstawicieli środowiska akademickiego i oświatowego, nauczycieli oraz wszystkich zainteresowanych problemem edukacji młodego pokolenia. Jeszcze tego dnia przeprowadzono spacer edukacyjny *Poszukiwany Henryk S.*, związany z losami patrona *Dni Pamięci*.

Pierwszy dzień obchodów zakończył się spektakularnym, nocnym pokazem typu światło dźwięk na fasadzie budynku przy ulicy Pomorskiej 2, przygotowanym przez Artura Wołocha z Messmedia. Było to powtórzenie pokazu zrealizowanego w poprzednim roku w czasie otwarcia wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*. Jednak w przeciwieństwie do 2011 roku, nocną projekcją oglądało niewielu widzów.

Rawelin; 16.00–21.00 – rekonstrukcja niemieckiego stanowiska artylerii przeciwlotniczej w parku Krakowskim przez Grupę Rekonstrukcji Historycznej Busko; 16.55 – otwarcie wystawy plenerowej *Alarm powietrzny. Cywilna obrona przeciwlotnicza w Krakowie w latach 1918–1956*; 17.00–18.15 – oprowadzanie po wystawie plenerowej na pl. Inwalidów *Alarm powietrzny* i szlakiem schronów przeciwlotniczych w dzielnicy Krowodrza; 18.30 – zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* w oddziale Ulica Pomorska ze szczególnym uwzględnieniem losów kobiet, ofiar nazistowskiego i komunistycznego terroru. 10 września: 11.00–13.30 – *Sukienka była moim mundurem...* – spotkanie dotyczące roli kobiet w okresie II wojny światowej w Krakowie; 11.00–11.30 – *Aktywność obywatelska i patriotyczna Polek w okresie międzywojennym* – wykład dr Dobrochny Kałwy; 11.35–12.05 – *Trzy kobiety – jedna historia. Irena Włodek, Maria Dzieduszycka i Halina Świątek* – wykład Dominiki Sigsworth; 12.10–12.55 – *Pamiętnik żony oficera* – spotkanie z autorką reportażu, Magdaleną Wadowską; 10.00–17.00 – otwarta gra terenowa na terenie Krakowa związana z konspiracyjną działalnością kobiet w okresie II wojny światowej, zorganizowana przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, „Gazetę Wychorczą” i Szczep 5 KDH Wichry im. hm. Stanisława Okonia Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej; 17.00–19.00 – projekcja

filmu dokumentalnego *Tonia i jej dzieci* w reż. Marcela Łozińskiego, poprzedzonego słowem wstępnym dr Joanny Preisner.

⁹ Marcin Owsiański (Dział Oświatowy Muzeum Stutthof): *Stutthof uczy. Edukacja we współczesnym miejscu pamięci na przykładzie działań Muzeum Stutthof w Sztutowie*; dr Karol Mazur (Sekcja Dydaktyczna Muzeum Powstania Warszawskiego): *Powstanie warszawskie jako doświadczenie dwóch systemów totalitarnych w ofercie edukacyjnej Muzeum Powstania Warszawskiego*; Marta Dulnicz (Dom Spotkań z Historią): *Oblicza totalitaryzmu – jak uczyć i angażować młodzież w projekty dotyczące trudnych wydarzeń historycznych na przykładzie projektów realizowanych przez Dom Spotkań z Historią w Warszawie*; Dariusz Gorajczyk (Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie): *Pamięć dla przyszłości*; Ewa Bąbol (Dział Edukacji Państwowego Muzeum na Majdanku): *Odkrywanie historii w dialogu. Aktywne metody pracy z młodzieżą w Państwowym Muzeum na Majdanku*; Tomasz Owoc (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa): *Interaktywne spacery edukacyjne – metoda questingu w Fabryce Emalia Oskara Schindlera*. Warsztat dla zaproszonych prelegentów i pracowników Muzeum Historycznego Miasta Krakowa – Marta Berecka (Sekcja Programowa Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau): *Codziennosc obozowa utrwalona w twórczości więźniów*.

Wystawa plenerowa *Czemu ich to spotkało?*, pl. Inwalidów, 14 września 2012 r., fot. Andrzej Janikowski

Drugiego dnia zorganizowano cykl wykładów tematycznych poświęconych losom dzieci w czasie okupacji niemieckiej, odbyło się także spotkanie ze świadkami historii *Moje dzieciństwo – wspomnienia świadków historii*. Na zakończenie programu przygotowano spacer edukacyjny *Wolność nie może być niewolą*¹⁰.

W 2013 roku patronem *Dni Pamięci* był Leon Krzeczunowicz. Urodził się w 1901 roku, w latach międzywojennych zarządzał swoim majątkiem pod Lwowem. Po agresji Związku Sowieckiego na Polskę został aresztowany i skazany na śmierć. Uratowali go mieszkańcy Kamiennopola. Następnie przedostał się do Krakowa. Organizował przerzuty oficerów przez węgierską granicę, od 1940 roku był współorganizatorem „Uprawy”, a także pełnił funkcję jej szefa w Okręgu Krakowskim. Wyjeżdżając z Krakowa, 1 sierpnia 1944 roku został aresztowany. Brutalne śledztwo

trwało kilka miesięcy. Przechowywano go w więzieniach przy ulicach Montelupich i Pomorskiej 2, gdzie w celach zostawił napisy na ścianach. W grudniu 1944 roku został osadzony w KL Gross-Rosen, a w styczniu 1945 roku przeniesiony do KL Dora. Zginął 19 marca 1945 roku w nieznanymi okolicznościach.

W pierwszym dniu przeprowadzono równocześnie grę terenową *Tarcza Rolanda*, przygotowaną przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa i Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie, oraz sesję *Polskie Państwo Podziemne w edukacji obywatelskiej. Jak i po co?*. Celem sesji była wymiana doświadczeń w zakresie edukacji młodzieży w muzeach oraz instytucjach zajmujących się upowszechnianiem wiedzy o Polskim Państwie Podziemnym i Armii Krajowej. Zastanawiano się także, w jaki sposób zainteresować młodych ludzi historią Polskiego Państwa Podziemnego.

¹⁰ Program *Dnia Pamięci* w 2012 r : 14 września: 9.00 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 10.00–10.50 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo i złożenie kwiatów przy tablicy pamiątkowej z udziałem żołnierzy Wojska Polskiego, ul. Pomorska 2; 11.00–17.00 – gra terenowa *Dzisiaj – jutro – pojutrze...*, przygotowana przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa i Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie, ul. Pomorska 2; 12.00–16.10 – sesja *Lekcje o totalitaryzmie. Jak i po co?*, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 17.30–21.00 – zwiedzanie schronu przeciwlotniczego udostępnionego przez Małopolskie Stowarzyszenie Miłośników Historii Rawelin, park Krakowski; 17.45 – otwarcie wystawy plenerowej *Czemu ich to spotkało?*, pl. Inwalidów; 17.50–18.30 – oprowadzanie po wystawie plenerowej *Czemu ich to spotkało?*; 18.30–20.30 – spacer edukacyjny *Poszukiwany Henryk S.*, ul. Pomorska 2; 19.30–20.30 – oprowadzanie po wystawie stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*, ul. Pomorska 2; 20.30 – mapping fasady budynku

przy ul. Pomorskiej 2. 15 września: 11.00–15.00 – *Czemu ich to spotkało?* – opowieści o losach dzieci w okresie okupacji niemieckiej, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; *Najmłodszy więźniowie KL Auschwitz-Birkenau* – wykład Heleny Kubicy; *Pomoc dla najmłodszych w okupowanym Krakowie* – wykład Katarzyny Kocik; *Dramat dzieci żydowskich w Krakowie* – wykład Martyny Grądzkiej; *Moje dzieciństwo – wspomnienia świadków historii*, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 16.00–17.00 – spacer edukacyjny *Wolność nie może być niewolą*, pl. Inwalidów. Obchody pod patronatem sekretarza Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa Andrzeja Krzysztofa Kunerta oraz wojewody małopolskiego Jerzego Millera. *Dzień Pamięci Ofiar Gestapo* został organizowany dzięki wsparciu finansowemu Rady Dzielnicy V Krowodrza. 14 i 15 września 2012 r. zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* było bezpłatne. Oddział MHK Ulica Pomorska był w tych dniach otwarty w godzinach 9.30–20.30.

Turniej gier planszowych Znaj znak na pl. Inwalidów, 14 września 2013 r., fot. Andrzej Janikowski

Finał gry miejskiej i wręczenie nagród odbył się na dziedzińcu Domu Śląskiego. Wieczorem została otwarta na placu Inwalidów wystawa plenerowa „Uprawa” – „Tarcza”. Organizacja i działalność w ZWZ–AK, która była prezentowana od 13 do 27 września 2013 roku.

W drugim dniu, po raz pierwszy w historii DPOG, przygotowaliśmy na placu Inwalidów turniej dla dzieci i młodzieży, wykorzystując grę edukacyjną *Znaj znak*. Jednak ten punkt programu nie cieszył się dużym zainteresowaniem. W sali edukacyjnej zorganizowano odczyt *Opowieści o losach*

Dziedziniec Domu Śląskiego przed rozpoczęciem gry Kraków świętych i żołnierzy, 12 września 2014 r., fot. Andrzej Janikowski

ziemian w okresie okupacji niemieckiej, wygłoszony przez dr. Marcina Chorążkiego (Oddział IPN w Krakowie) i Bogusława Kleszczyńskiego (Oddział IPN w Rzeszowie) oraz wspomnienia świadków historii *Ziemiańskie*, który stał się również okazją do spotkania środowiska ziemiańskiego, którego przedstawiciele licznie stawili się na odczytach i spotkaniach¹¹.

W 2014 roku DPOG był poświęcony duchownym, dlatego patronem wydarzenia był o. Marceli Pasiecznik (1908–1988). W 1933 roku wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Matki Bożej Anielskiej (reformacji) w Wieliczce,

¹¹ Program *Dnia Pamięci* w 2013 r.: 13 września: 9.00 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 10.00–10.40 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo z udziałem żołnierzy Wojska Polskiego, ul. Pomorska 2; 11.00–17.00 – gra terenowa *Tarcza Roland*, przygotowana przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa i Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie, ul. Pomorska 2; 12.00–17.00 – sesja *Polskie Państwo Podziemne w edukacji obywatelskiej. Jak i po co?*, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 18.00 – otwarcie wystawy plenerowej „Uprawa” – „Tarcza”. Organizacja i działalność w ZWZ–AK, pl. Inwalidów; 18.10–18.30 – oprowadzanie po wystawie plenerowej „Uprawa” – „Tarcza”; 10.00–19.00 – zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*, ul. Pomorska 2. 14 września: 11.00–16.00 – turniej dla dzieci i młodzieży – edukacyjna gra planszowa *Znaj znak*; 11.00–16.00 – zwiedzanie schronu przeciwlotniczego udostępnionego przez Małopolskie Stowarzyszenie Miłośników Historii Rawelin, park Krakowski; 11.00–13.00 – *Opowieści o losach ziemian w okresie okupacji niemieckiej* – odczyty dr. Marcina Chorążkiego i Bogusława Kleszczyńskiego, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 13.00–14.00 – *Ziemiańskie – wspomnienia świadków historii*, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 16.15 – wręczenie nagród zwycięzcom turnieju gier planszowych, dziedziniec Domu Śląskiego; 10.00–18.00 – zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* oraz byłych cel gestapo indywidualne lub z oprowadzaniem. 13 i 14 września 2013 r. zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* było bezpłatne. Oddział Ulica Pomorska był w tych dniach otwarty w godzinach 10.00–19.00. Wystawa plenerowa „Uprawa” – „Tarcza”. Organizacja i działalność w ZWZ–AK była prezentowana na pl. Inwalidów od 13 do 27 września 2013 r. Program sesji *Polskie Państwo*

Podziemne w edukacji obywatelskiej. Jak i po co?, Część 1, prowadzenie Jacek Salwiński, zastępca dyrektora ds. naukowych MHK; 12.00 – rozpoczęcie sesji; powitanie gości przez dyrektora MHK Michała Niezabitowskiego; 12.10 – dr Janusz Baster (Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji w Krakowie): *Funkcjonowanie Polskiego Państwa Podziemnego jako wyraz roztropnej troski o dobro wspólne*; 12.30 – Justyna Wiczorek (VI Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Krakowie): *Postawy patriotyczne uczniów szkół ponadgimnazjalnych a nowa podstawa programowa nauczania historii*; 12.50 – Zdzisław Bednarek (Zespół Szkół Ogólnokształcących STO w Krakowie): *O nauczaniu historii XX w. – jak uatrakcyjnić nauczanie historii najnowszej*; 13.10 – Mariusz Cupiał (kierownik pracowni i koordynator programu Młodzieżowego Ośrodka Edukacji Obywatelskiej): *Realizacja programu Edukacja patriotyczna dla szkół w Krakowie*; 13.30 – Marta Śmietana (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa): *Pamiętaj z nami! Działania edukacyjne wokół Trasy Pamięci MHK*; 13.50 – dyskusja. Część 2, prowadzenie kustosz Monika Bednarek; 15.00 – dr Janusz Marszałec (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku): *Polskie Państwo Podziemne na wystawie głównej Muzeum II Wojny Światowej*; 15.20 – Katarzyna Pietrzyk, Elżbieta Olczak (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku): *Polskie Państwo Podziemne w strefie dla dzieci w Muzeum II Wojny Światowej*; 15.40 – Małgorzata Żaryn (Muzeum Historii Polski w Warszawie): *Pakiet edukacyjny Muzeum Historii Polski o Janie Karskim*; 16.00 – Tomasz Jasionek (Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie): *Przystosowanie ekspozycji stałej Muzeum Wojska Polskiego do prowadzenia lekcji muzealnych na przykładzie modernizacji sal Polskiego Państwa Podziemnego i Powstania Warszawskiego*; 16.20 – Katarzyna Mazur (Muzeum Armii Krajowej w Krakowie): *Edukacja patriotyczna w Muzeum Armii Krajowej*.

a w 1937 roku przyjął święcenia kapłańskie. Podczas okupacji niemieckiej współpracował z Armią Krajową. 30 sierpnia 1944 roku został aresztowany i przewieziony do siedziby gestapo przy ulicy Pomorskiej, a następnie do więzienia przy ulicy Montelupich. Po miesięcznym pobycie w więzieniu został wysłany do KL Flossenbürg, a następnie KL Dachau, gdzie doczekał wyzwolenia.

W ramach programu zorganizowano sesję *Czym jest dziś wychowanie do wartości?*. Jej uczestnicy zastanawiali się, w jaki sposób współcześnie wychowuje się młodzież, jakie wartości powinniśmy jej przekazywać. Sesja była spotkaniem specjalistów z bardzo różnych dziedzin, wymieniających się doświadczeniami w wychowaniu młodych ludzi.

Gra terenowa poświęcona księżom i zakonnikom aresztowanym przez gestapo w Krakowie – *Kraków świętych i żołnierzy* – miała rekordową frekwencję w historii, zgłosiło się ponad 170 osób. Pierwszy dzień zakończyło otwarcie wystawy plenerowej na placu Inwalidów *Cierpieli za wiarę i ojczyznę*¹².

W drugim dniu odbył się wykład *Krakowscy księża w obozie koncentracyjnym Auschwitz*, który wygłosiła Teresa Wontor-Cichy z Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Tomasz Stachów z MHK, organizujący wydarzenie w tym roku, przedstawił założenia wystawy czasowej krakowski *Kościół katolicki 1939–1945*. Bardzo dużym zainteresowaniem cieszył się wyjazd do podkrakowskiej Rudawy, zorganizowany we współpracy MHK z MSMH Rawelin. W programie wyjazdu edukacyjnego było zwiedzanie schronu Regelbau 668 w Rudawie, prezentacja zachowanych w okolicy niemieckich umocnień i schronów bojowych z okresu II wojny światowej, zwiedzanie wybranych obiektów fortyfikacyjnych, ognisko dla uczestników¹³.

W 2015 roku *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* zostały poświęcone krakowskiemu cywilnemu strukturalnemu Państwu Podziemnego. Patronem uroczystości był Ernest Niemiec (1912–1997), adiutant dowódcy III Odcinka Komendy Obwodu Kraków-Miasto Armii Krajowej, który został aresztowany przez gestapo 11 listopada 1943 roku. Był wielokrotnie przesłuchiwany na „Pomorskiej” i po rocznym

pobycie w więzieniu Montelupich został przewieziony do KL Gross-Rosen, a następnie KL Mauthausen, KL Ebensee, KL Amstetten, KL Melk.

Oprócz stałych punktów programu odbyło się otwarcie wystawy plenerowej na placu Inwalidów, poświęconej krakowskiemu strukturalnemu Państwu Podziemnego – *Krakowska Polska Podziemna*. W pierwszym dniu miała miejsce konferencja *Między pomnikiem a człowiekiem – pamięć o Polskim Państwie Podziemnym*. Po raz pierwszy odbyła się ona na wystawie stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–19145–1956*. Wykład inauguracyjny wygłosił prof. dr hab. Jacek Chrobaczyński z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie – *Wrzesień 1939. Konteksty historyczne oraz kontekst pamięci i postpamięci*. W dalszej części konferencji wzięli udział przedstawiciele Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Warszawa-Wschód, Archiwum Państwowego w Olsztynie, Akademii Ignatianum w Krakowie, Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach.

Po raz pierwszy w historii DPOG zostały przeprowadzone warsztaty fotograficzne, połączone z konkursem dla młodzieży ponadgimnazjalnej, w których główną nagrodą był aparat fotograficzny. Nowością było również przeprowadzenie 24-godzinnej gry miejskiej o kryptonimie Ubezpieczalnia, osadzonej w realiach okupowanego Krakowa 1942 roku, która rozpoczęła się o godzinie 17.00 w piątek, a zakończyła w sobotę. Kulminacją *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* było zakończenie gry miejskiej i rozstrzygnięcie konkursu fotograficznego na placu Inwalidów.

W pierwszym dniu obchodów zorganizowano wyjazd i oprowadzanie po miejscu pamięci Glinnik w Przegorzalach, prowadzone przez dr. Krzysztofa Tunię z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, który przedstawił historię tego miejsca oraz stan najnowszych badań archeologicznych prowadzonych w ramach śledztwa Instytutu Pamięci Narodowej¹⁴.

W 2016 roku w ramach przygotowań do DPOG wprowadzono dwie ważne zmiany. Z inicjatywy dyr. Jacka Salwińskiego przeprowadzono modernizację Archiwum Ofiar

¹² Autorem wystawy *Cierpieli za wiarę i ojczyznę* był Tomasz Stachów.

¹³ Program *Dnia Pamięci Ofiar Gestapo* w 2014 r. 12 września: 9.00 – msza św. w kościele św. Szczepana, ul. H. Sienkiewicza 19; 10.00–10.50 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo z udziałem żołnierzy Wojska Polskiego, ul. Pomorska 2; 11.00–17.00 – gra terenowa *Kraków świętych i żołnierzy*, poświęcona pamięci księży i zakonników aresztowanych przez gestapo w Krakowie, ul. Pomorska 2; 11.30–17.15 – sesja *Czym jest dziś wychowanie do wartości?*, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2; 17.45 – otwarcie wystawy plenerowej *Cierpieli za wiarę i ojczyznę*, oprowadzanie kuratorskie po wystawie, plac Inwalidów. 13 września, sala wykładowa LOK, ul. Pomorska 2: 11.00–11.45 – *Krakowscy księża w obozie koncentracyjnym Auschwitz* – wykład Teresy Wontor-Cichy (Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau); 11.45–12.15 – prezentacja założeń wystawy czasowej *Krakowski Kościół katolicki 1939–1945* – Tomasz Stachów (MHK), plac Inwalidów; 12.45 – oprowadzanie kuratorskie po wystawie plenerowej *Cierpieli za wiarę i ojczyznę*; 16.00–18.00 – spacer *Konspiratorzy w habitach*;

12.00–17.30 – wycieczka do Rudawy. 12 i 13 września 2014 r. zwiedzanie wystawy stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* było bezpłatne. Oddział MHK Ulica Pomorska był w tych dniach otwarty w godzinach 9.30–19.00. W sobotę od 10.00 do 18.00 co godzinę organizowano bezpłatne oprowadzanie po wystawie stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956*. Wystawa plenerowa *Cierpieli za wiarę i ojczyznę* była prezentowana na placu Inwalidów od 12 do 26 września 2014 r. DPOG otrzymały finansowe wsparcie Rady Dzielnicy V Krowodrza.

¹⁴ Program *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* w 2015 r.: 11 września: 9.00 – msza św. w kościele św. Szczepana w intencji ofiar gestapo, ul. H. Sienkiewicza 19; 10.00–10.50 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo z udziałem żołnierzy Wojska Polskiego, ul. Pomorska 2; 11.30–16.30 – konferencja naukowa *Między pomnikiem a człowiekiem. Pamięć o Polskim Państwie Podziemnym*, sala wystawy stałej przy ul. Pomorskiej 2; 12.00–17.00 – warsztaty fotograficzne z zakresu fotografii architektury miejsc poświęconych upamiętnianiu II wojny światowej w Krakowie, sala LOK przy ul. Pomorskiej 2;

Wykład inauguracyjny prof. Jacka Chrobaczyńskiego, konferencja Między pomnikiem a człowiekiem – pamięć o Polskim Państwie Podziemnym, oddział Ulica Pomorska, 11 września 2015 r., fot. Tomasz Kalarus

Terroru Nazistowskiego i Komunistycznego w Krakowie 1939–1956, dostępnego pod internetowym adresem www.krakowianie1939-56.mhk.pl. Drugą zmianą było wprowadzenie głosowania internetowego oraz ustanowienie dwóch patronów *Dni Pamięci*. Pierwszym z nich był Antoni Ulatowski pseud. Waclaw (1922–1944), komendant placówki Tuchów Narodowej Organizacji Wojskowej. W 1943 roku w czasie próby aresztowania Ulatowskiego przez gestapo zginęła jego matka, Antonina Ulatowska, i brat, ksiądz Roman Ulatowski. „Waclaw” uniknął aresztowania, przerzucony do Krakowa uczestniczył w kursie podchorążych, awansował na podporucznika. 6 października 1944 roku w Podgórzu w czasie próby aresztowania jego kolegów ostrzelał patrol niemieckich żandarmów. Został ranny i przewieziony do siedziby gestapo przy ulicy Pomorskiej. W czasie przesłuchania gestapowcy uzależnili udzielenie mu pomocy od wy-

17.00 – inauguracja wystawy plenerowej *Krakowska Polska Podziemna*, pl. Inwalidów; 17.00 – rozpoczęcie 24-godzinnej gry miejskiej osadzonej w realiach konspiracji II wojny światowej na terenie Krakowa. 12 września: 10.00–14.00 – oprowadzanie po terenie miejsca pamięci Glinnik w Przegorzałach (transport specjalnym autobusem z pl. Inwalidów) – oprowadzanie po wystawie stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* oraz byłych celach aresztu podręcznego gestapo; 12.00 – *Kim byli? Opowieść o ofiarach terroru w latach 1939–1945–1956* – kuratorskie oprowadzanie po wystawie stałej przy ul. Pomorskiej 2; 17.30 – uroczystość zakończenia gry miejskiej oraz warsztatów fotograficznych połączona z prezentacją najciekawszych prac, pl. Inwalidów. Program konferencji *Między pomnikiem a człowiekiem – pamięć o Polskim Państwie Podziemnym*, 11 września, 11.30–11.40 – Jacek Salwiński, zastępca dyrektora ds. naukowych MHK – powitanie gości; 11.40–12.10 – prof. dr hab. Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie): *Wrzesień 1939. Konteksty historyczne oraz kontekst pamięci i postpamięci* – wykład inauguracyjny. Blok 1, powadzenie dyr. Jacek Salwiński; 10–12.30 – Michał Komuda (Muzeum Powstania Warszawskiego): *Polskie Państwo Podziemne w programie edukacyjnym Muzeum Powstania Warszawskiego*; 12.30–12.50 – Mateusz Gawlik (Muzeum Armii Krajowej w Kra-

jawienia tajemnic konspiracji. Po odmowie został wrzucony do jednej z cel, gdzie zmarł w wyniku upływu krwi.

Drugi patron *Dni Pamięci* został wybrany w połowie lipca 2016 roku, po rozstrzygnięciu internetowego głosowania na patrona *Dni Pamięci Ofiar Gestapo 2016*. Uczestnicy plebiscytu zdecydowali, że wydarzeniu będzie patronować Tadeusz Surzycki. Był krakowskim działaczem Stronnictwa Narodowego, dyrektorem Monopoli Spirytusowego w Krakowie, właścicielem przedsiębiorstwa preparatów chemicznych oraz członkiem Rady Miejskiej w Krakowie, a podczas okupacji uczestnikiem konspiracji odpowiedzialnym w SN za sprawę wojska. Aresztowany przez Niemców, więziony przy ulicy Montelupich, zginął w KL Auschwitz w 1941 roku. W głosowaniu wzięły udział 42 osoby.

Ze względu na patronów edycja w 2016 została poświęcona szeroko rozumianemu ruchowi narodowemu. Była to okazja do przypomnienia często zapomnianych lub nieznanymi ofiar niemieckiego terroru związanych z tymi strukturami. Kolejnym celem obchodów było obiektywne przedstawienie działalności na rzecz niepodległości Polski obozu narodowego w okresie okupacji niemieckiej.

W ramach programu w pierwszym dniu rozegrano grę miejską pod kryptonimem Krajewski, której kanwą była działalność obozu narodowego w latach 1939–1945. Zakończenie gry i rozdanie nagród odbyło się sali kinowej Fabryki Emalia Oskara Schindlera. Jednocześnie miała miejsce konferencja naukowa *Obóz narodowy w czasie II wojny światowej – między prawdą a mitem*. Wykład inauguracyjny *Kim byli polscy narodowcy?* wygłosił prof. dr hab. Bogumił Grott. Pierwszy raz w historii *Dni Pamięci* wykład inauguracyjny był transmitowany na żywo w internecie.

Działalność Narodowej Organizacji Wojskowej w Krakowie w latach 1939–1945 omówił prof. Tomasz Biedroń z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, postać Lecha Karola Neymana, komendanta Okręgu Krakowskiego Narodowych

krakowie): *Polskie Państwo Podziemne w procesie edukacji muzealnej na przykładzie narracji w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie*; 12.50–13.10 – Grzegorz Jeżowski (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa): *Polskie Państwo Podziemne w działaniach wystawienniczych i edukacyjnych Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*; 13.10–13.30 – Ludwika Borzymek (Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Warszawa-Wschód): *Kształtowanie pamięci o Polskim Państwie Podziemnym wśród mieszkańców gmin wiejskich. Działania aktywizujące różne grupy ludności podejmowane przez Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Warszawa-Wschód*; 13.30–13.50 – dyskusja. Blok 2, prowadzenie kustosz Grzegorz Jeżowski, 14.50–15.10. – dr Sławomir Maksymowicz (Archiwum Państwowe w Olsztynie): *Przywrócić pamięć. Zapomniani bohaterowie garnizonu Armii Krajowej w Lublinie*; 15.10–15.30 – Jakub Bugajski (Akademia Ignatianum w Krakowie): *Pielęgnowanie pamięci o Polskim Państwie Podziemnym na rodzimych oraz zagranicznych uniwersytetach*; 15.30–15.50 – dr Małgorzata Gnyś-Nidecka: *Cmentarnicy – edukacyjne ścieżki historyczno-kulturowe*; 15.50–16.10 – Anna Posmysz (Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach): *Janusz Kusociński – mistrz, patriota i ofiara warszawskiego gestapo*; 16.10–16.30 – dyskusja i podsumowanie konferencji.

Rozpoczęcie konferencji Obóz narodowy w czasie II wojny światowej – między prawdą a mitem, sala edukacyjna w oddziale Ulica Pomorska, 9 września 2016 r., fot. Tomasz Kalarus

Sił Zbrojnych przedstawił dr Rafał Sierchuła z Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu, a wojenną historię rodziny Ulatowskich opowiedziała Lidia Śliwa, krewna rodziny Ulatowskich.

W drugim bloku konferencji losy członków obozu narodowego więzionych na Pawiaku omówił Jan Engelgard z Muzeum Więzienia Pawiak, natomiast z historią narodowców z Wielkopolski w obozie żabikowskim zapoznał słuchaczy Jacek Nawroczik z Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie. Refleksje wokół sporu, jak opowiadać o Żołnierzach Wyklętych, przedstawił dr Mikołaj Mirowski z Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi. Jan Maciejewski z kwartalnika „Pressje” poruszył zagadnienie polskich nacjonalistów jako awangardy nowoczesności. Konferencja wywołała bardzo duże zainteresowanie, w czasie trwania pierwszego bloku z trudem pomieściła zainteresowanych.

Po zakończonej konferencji odbyła się inauguracja wystawy plenerowej *Krakowscy narodowcy 1939–1945* na placu Inwalidów¹⁵.

W drugim dniu odbyły się spotkania i wykłady. Usłyszeliśmy wspomnienie Marii Kamykowskiej o jej ojcu, Władysławie

Wystawa plenerowa Krakowscy narodowcy 1939–1945 na pl. Inwalidów, 9 września 2016 r., fot. Tomasz Kalarus

Galce, działaczu Stronnictwa Narodowego, w czasie okupacji niemieckiej działającym w konspiracji, intensywnie poszukiwanym przez gestapo w Krakowie. Po zajęciu Polski przez Armię Czerwoną nie zaprzestał walki o niepodległość ojczyzny, był dwukrotnie aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa, poddany brutalnemu śledztwu, skazany na śmierć. W dalszej części dr Dawid Golik z IPN w Krakowie przedstawił postać Adama Stabrawy jako wzorowego żołnierza i konspiratora. Ostatnim punktem programu był turniej gier edukacyjnych IPN *IV rozbiór Polski*¹⁶.

¹⁵ Autorem wystawy był Grzegorz Jeżowski.

¹⁶ Program *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* w 2016 r.: 9 września: 9.00 – msza św. w kościele św. Szczepana w intencji ofiar gestapo, ul. Sienkiewicza 19; 10.00–10.50 – uroczysty apel ku czci ofiar gestapo z udziałem żołnierzy Wojska Polskiego, ul. Pomorska 2; 11.00 – start gry miejskiej „Krajewski”, poświęconej obozowi narodowemu w czasie okupacji niemieckiej; 11.30–16.30 – konferencja naukowa *Obóz narodowy w czasie II wojny światowej – między prawdą a mitem*, sala edukacyjna przy ul. Pomorskiej 2; 17.00 – zakończenie gry miejskiej; 17.15 – inauguracja wystawy plenerowej *Krakowscy narodowcy 1939–1945* na pl. Inwalidów. 10 września: 10.00; 14.00; 16.00 – oprowadzanie po wystawie stałej *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* oraz byłych celach aresztu podręcznego gestapo; 11.00–11.45 – *Tak pamiętam, tak widzę* – opowieść Marii Kamykowskiej o jej ojcu, Władysławie Galce; 11.45–12.30 – *Adam Stabrawa – wzór żołnierza i konspiratora* – dr Dawid Golik (Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie); 16.00 – gra edukacyjna IPN *IV rozbiór Polski*. Program konferencji *Obóz narodowy w czasie II wojny światowej – między prawdą a mitem*, ul. Pomorska 2: 11.30–11.40 – powitanie gości – Jacek Salwiński,

zastępca dyrektora ds. naukowych MHK; 11.40–12.10 – prof. dr hab. Bogumił Grott *Kim byli polscy narodowcy?* – wykład inauguracyjny. Blok 1, prowadzenie dyr. Jacek Salwiński: 12.10–12.30 – prof. Tomasz Biedroń (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie): *Narodowa Organizacja Wojskowa w Krakowie w latach 1939–1945*; 12.30–12.50 – Lidia Śliwa (krewna rodziny Ulatowskich): *Wojenna historia rodziny Ulatowskich*; 12.50–13.10 – dr Rafał Sierchuła (Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu): *Lech Karol Neyman. Komendant Okręgu Krakowskiego Narodowych Sił Zbrojnych*; 13.30–13.50 – dyskusja. Blok 2, prowadzenie Monika Bednarek: 14.50–15.10 – Jan Engelgard (Muzeum Więzienia Pawiak): *Członkowie obozu narodowego – więźniowie Pawiaka 1939–1945*; 15.10–15.30 – Jacek Nawroczik (Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie): *Członkowie wielkopolskich organizacji obozu narodowego w obozie żabikowskim*; 15.30–15.50 – dr Mikołaj Mirowski (Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi): *Żołnierze Wyklęci – polscy czy narodowi? Refleksje wokół sporu, jak opowiadać o Żołnierzach Wyklętych*; 15.50–16.10 – Jan Maciejewski („Pressje”): *Polscy nacjonalisci – awangarda nowoczesności*; 16.10–16.30 – dyskusja i podsumowanie konferencji.

Zakres finansowania projektu

Wydarzenie muzealne *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* jest finansowane ze środków budżetowych MHK. Kilkakrotnie uzyskało dofinansowanie z Rady Dzielnicy V Krowodrza.

Rok	Koszty organizacji <i>Dni Pamięci Ofiar Gestapo</i> [zł]
2007	965,46
2008	962,00
2009	2 617,31
2010	2563,20
2011	8286,62
2012	15 724,44
2013	11 305,69
2014	18 439,10
2015	45 413,14
2016	19 063,59

Jak widać z powyższego zestawienia, koszty organizacji wydarzenia znacząco wzrosły. Wynika to z zasadniczego poszerzenia programu. Pierwszy *Dzień Pamięci* był wydarzeniem kameralnym, odbywającym się w Muzeum, zgromadził 88 osób. W kolejnych latach propozycje programu były realizowane już w przestrzeni miejskiej, a nawet na terenie aglomeracji krakowskiej. Frekwencja stale rosła, w 2012 roku była rekordowa i wyniosła 691 osób, obecnie liczba uczestników ustabilizowała się na poziomie około 450 osób.

Znaczne koszty związane są z koniecznością wykonania projektu czasowej zmiany w organizacji ruchu, wprowadzonej na czas zamknięcia ulicy Pomorskiej w *Dniach Pamięci Ofiar Gestapo*, to kwota przeszło 4,5 tysiąca zł. Rosną koszty związane z organizacją sesji, co obejmuje m.in. przyjazd zaproszonych ekspertów z całej Polski. W 2015 roku wzrost kosztów wynikał z przygotowania ambitnego i nowatorskiego punktu programu, jakim była 24-godzinna gry miejska wraz z towarzyszącą jej całościową kampanią reklamową.

Wnioski

„Pomorska” ma znaczenie symboliczne. Jest symbolem coraz bardziej zrozumiałym i ważnym w kształtowaniu tożsamości historycznej krakowian, mieszkańców aglomeracji krakowskiej i wszystkich Polaków. Jest też symbolem zrozumiałym dla obcokrajowców, którzy odwiedzają Kraków.

Znaczenie miejsca pamięci wzrosło wraz ze zwiększeniem ruchu turystycznego w Krakowie, otwarciem nowej wystawy stałej oraz utworzeniem Trasy Pamięci MHK, składającej się z trzech oddziałów (Fabryka Emalia Oskara Schindlera, Apteka pod Orłem, Ulica Pomorska). Przejawia się to w znaczącym wzroście frekwencji w oddziale Ulica Pomorska, która w 2016 roku była rekordowa (16 tysięcy zwiedzających). Wraz ze stałym wzrostem frekwencji w oddziale coraz bardziej widoczna jest dominacja zwiedzających obcokrajowców, na których były cele gestapo i wystawa robią ogromne wrażenie,

o czym świadczą wpisy w internecie i w księdze pamiątkowej oraz e-maile¹⁷. W związku z tym wydaje się zasadne zastanowienie nad zorganizowaniem międzynarodowych *Dni Pamięci Ofiar Gestapo*, z udziałem muzeów martyrologicznych, organizacji, ekspertów, badaczy szczególnie zajmujących się upamiętnieniem w miejscach, które były siedzibami gestapo, NKWD itp. (np. El-DE Haus w Kolonii, Topographie des Terrors w Berlinie, Terror Háza w Budapeszcie), czy też organizacji i instytucji otaczających opieką miejsca pamięci związane z ludobójstwem pod koniec XX wieku.

Byłaby to okazja do spotkania, wymiany doświadczeń, poznania innych perspektyw w przedstawianiu zagadnień związanych z upamiętnianiem ofiar terroru w innych krajach europejskich. Dzięki dotychczasowej działalności m.in. w ramach *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* oddział Ulica Pomorska stał się miejscem rozpoznawalnym wśród tego typu placówek muzealnych w Polsce. Przy organizacji kolejnych *Dni Pamięci* można spróbować, przez wybór patronów – osób aresztowanych i przesłuchiowanych przez gestapo w Krakowie – przedstawić historię „Pomorskiej” w innych miastach w Polsce, we współpracy z muzeami, instytucjami, np. w Warszawie czy Gdańsku.

W 2016 roku po raz pierwszy pojawiły się propozycje udostępnienia wystawy plenerowej innym miastom. Wystawa *Krakowscy narodowcy 1939–1945* została wypożyczona do Domu Kultury w Tuchowie, gdzie była prezentowana. Pokłosiem jubileuszowych *Dni Pamięci* było nadanie imienia Ulatowskich skwerowi w Tuchowie¹⁸. Druga inicjatywa, która narodziła się w czasie DPOG w 2016 roku, dotyczy zmiany nazwy ulicy 20 stycznia w Bochni na ulicę Władysława Gałki, którego w czasie *Dni Pamięci Ofiar Gestapo 2016* wspominała jego córka, Maria Kamykowska¹⁹. Idea nadawania ulicom i placom imion lokalnych bohaterów jest działaniem godnym poparcia, poszerzającym wiedzę historyczną i kształtującym postawy obecnych i przyszłych pokoleń.

Słabo wykorzystanym dotychczas kierunkiem edukacyjnym były postaci bohaterów związanych z innymi miejscowościami niż Kraków, gdzie pamięć o nich wciąż jest żywa. Duże zainteresowanie programem DPOG widać wśród szkół powiatu krakowskiego, szczególnie dotyczy to udziału w grach miejskich. Zbudowanie bezpośredniej relacji ze szkołami może zaowocować zwiększeniem wiedzy, rozpoznawalności „Pomorskiej” przez udział w warsztatach kreujących świadomych obywateli. Konieczne jest zaproponowanie w programie dodatkowych form uczestnictwa dla młodzieży szkolnej, wymagających od niej bezpośredniego zaangażowania. Form uczestnictwa atrakcyjnego dla młodzieży i dającego umiejętności, które można wykorzystać przy innych projektach, a jednocześnie odpowiadającego statusowi tego miejsca pamięci. Brakuje w programie elementów rozłożonych w czasie (np. warsztaty, wyjazdy studyjne do miejsc pamięci, projekty filmowe), umożliwiających zbudowanie głębszej więzi z młodzieżą i poruszonymi trudnymi tematami przez wykorzy-

¹⁷ M.in. e-mail z 12 lutego 2016 r. od Julie Ward, brytyjskiej polityk, posłanki do Parlamentu Europejskiego VIII kadencji.

¹⁸ Uchwała Rady Miejskiej w Tuchowie nr XXXV/224/2017 z 25 stycznia 2017 r. w sprawie nadania nazwy skwerowi w Tuchowie.

¹⁹ 20 stycznia 1945 r. Armia Czerwona wkroczyła do Bochni.

stanie i porównanie doświadczeń terroru z czasów II wojny światowej, nie tylko z Polski, jako pomocy w zrozumieniu mechanizmu podobnych zjawisk z nieodległej przeszłości czy rozgrywających się obecnie na świecie. *Dni Pamięci* nie powinny być wydarzeniem mówiącym tylko o przeszłości. W programie brakuje pokazów premierowych filmów dokumentalnych dotyczących historii terroru, ofiar gestapo i samego miejsca pamięci. Byłaby to okazja do spotkania z twórcami i bohaterami filmu. Nie sprawdziły się projekcje filmów fabularnych odnoszących się do terroru narodowosocjalistycznego i komunistycznego lub dokumentalnych, które wcześniej miały premierę lub były dostępne w internecie.

Program *Dni Pamięci* wykroczył już poza granice Muzeum i jest realizowany na terenie całego Krakowa, a w szczególności w miejscach upamiętnienia wydarzeń II wojny światowej, jak np. teren byłego obozu koncentracyjnego w Płaszowie czy miejsca masowych niemieckich egzekucji. Zaletą i wartością wydarzenia jest coraz większe zaangażowanie młodzieży szkolnej w odkrywanie i promowanie miejsc związanych z historią terroru w czasie II wojny światowej w Krakowie.

Program *Dni Pamięci Ofiar Gestapo* jest bardzo różnorodny. Jest to działanie celowe, umożliwiające dotarcie z jego ofertą do przedstawicieli niemal wszystkich grup wiekowych.

Bibliografia

- Bednarek Monika, Salwiński Jacek: *Pomorska. Przewodnik po Miejscu Pamięci Narodowej i oddziale Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Kraków 2003
- Gąsiorowski Teodor: „Dom Śląski” przy ul. Pomorskiej 2 w Krakowie. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1990, z. 17, s. 82–85
- Salwiński Jacek: *Dom Śląski w Krakowie. Geneza – historia – teraźniejszość*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2004, z. 22, s. 144–165
- Jeżowski Grzegorz: *Ulica Pomorska. Przewodnik*. Kraków 2011
- Kurkiewicz Wanda: *Za murami Monte. Wspomnienia z więzienia kobiecego Montelupich-Helclów 1941–1942*. Kraków 1968

Słowa kluczowe

Dni Pamięci, ofiary, gestapo, okupacja niemiecka, Pomorska, Dom Śląski, II wojna światowa, Kraków, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Days of Remembrance of the Victims of the Gestapo 2007–2016.

Summary and conclusions from the organisation of the museum event

The article is a chronicle of works related to the cyclic museum event – *Days of Remembrance of the Victims of the Gestapo* (DPOG) – which has been carried out for 10 years by the Ulica Pomorska branch of the Historical Museum of the City of Kraków. It is also an attempt to reflect on the programme of the event and to indicate the directions of its expansion into new elements in the future. The article presents tried and tested methods of passing on the memory about the location and the victims of the Gestapo, lists the patrons of successive *Days of Remembrance* and refers to unsuccessful ventures.

While working on preparing the event as project manager (2009, 2013, 2016) and assisting with the implementation of all other editions of the *Days of Remembrance*, the author presents the course of the work and the evolution of the programme over 10 years, sharing his reflections. The article discusses all the DPOG programmes carried out in 2007–2016 and the scope of their financing, broken down by individual years, as well as remembering all the project managers in subsequent editions.

The *Days of Remembrance of the Victims of the Gestapo* are one of several important elements that serve not only to preserve the memory of the names of the victims, their fate and the tragic events of 1939–1956. Equally important for the organisers is the constant reminder of what this place was during the occupation and the fear evoked in the residents of Kraków and among others by the very word “Pomorska”, as well as what it means to us today and what lessons we can draw for the future from the history of this place and people.

The organisation of the DPOG and the expansion of the programme, reaching new audiences, establishing cooperation with new social partners and other initiatives of the Museum, such as the renovation of the Ulica Pomorska branch of the MHK, the new permanent exhibition *Kraków in the face of terror 1939–1945–1956* and the opening of the MHK Memory Route have resulted in the Ulica Pomorska branch being increasingly evaluated as an important place on the historical map of Kraków, which stays in the memory for a long time and forces reflection.